

— Výtvarnictví

— Milena Hübschmannová

— Rozhovor s romským výtvarníkem Jánem Oláhem-Širem z Detvy

S Jánem Oláhem-Širem jsme se poprvé sešli na Romfestu v Líšni u Brna v létě roku 1990. Romský výtvarný kroužek z Detvy tu vystavoval práce svých členů. Mezi nimi byly i dvě tři kresby Jána Oláha. Výstava nás fascinovala, protože výtvarné umění nebylo v té době zdaleka tak čteně zastoupené romskými umělci jako dnes – nebo lépe řečeno: nevědělo se o nich. Kdyby se Muzeum romské kultury, jmenovitě PhDr. Jana Horváthová, nebyla o tři roky později pustila do vyhledávání romských malířů, sochařů a řezbářů, patrně bychom si museli ještě nějakou dobu počkat, než by se v Slovenské a České republice dalo o romském výtvarném umění mluvit. Ovšem, jak říká romské přísloví: Čačipen peske o drom arakhel – Pravda si cestu najde (anebo: Skutečnost se prosadí), prosadili by se jistě i romští výtvarníci – snad jen o několik let později, než se stalo díky sběratelské práci MRK. Natočili jsme už tehdy s Jánem Oláhem rozhovor, který byl publikovaný v měsíčníku Lačho lav. Zanícená česká malířka Magdaléna Konečná, které neunikne žádná romská akce, tehdy načrtla zdařilý Jánův portrét.

Těšili jsme se, že budeme nadále s naším novým milým známým v kontaktu. Byli jsme, ale kontakt záhy bohužel směřoval do nápravného zařízení. Ján se marně snažil dokázat, že ho jeho tehdejší družka neprávem nařkla ze znásilnění. Byl odsouzen. Pokusili jsme se intervenovat v jeho prospěch, sousedi v Detve nám řekli, že „sedí nevinně“, ale neuspěli jsme. Ján si odseděl další roky basy jako recidivista, protože jeden odpykaný trest už měl za sebou.

Z vězení jsme dostávali od Jána krásné dopisy v ilustrovaných obálkách. Až nám nebude líto se s nimi rozloučit, odevzdáme je do Muzea romské kultury, protože si jako výtvarné unikáty zaslouží být v jeho sbírkách. Zatím se nám však s těmito osobními výtvarnými dílky loučit nechce.

Poté, co Ján nakonec prokázal svou nevinu a vyšel z kriminálu, jsme si psali mnohem méně. Až po roce 2001–2 se korespondence obnovila. Dozvěděli jsme se, že je doma v rodné Detve, že je tam předsedou Kulturního střediska Romů a že vede romský dětský výtvarný kroužek. V květnu roku 2003 jsme ho navštívili. Byl spokojený (alespoň doufám) v nové rodině, s příjemnou mladou romskou ženou a dvěma krásnými malými dětmi. Byl zaměstnaný, což je – zejména pro Roma s popsáním trestním rejstříkem – dnes skutečně velké štěstí. Bohužel, necelý rok nato přišel o práci, jak je patrné z dopisu na stránce 138.

Natočili jsme s Jánem rozhovor. Romsky sice umí – zdokonalil se v nápravném nařízení, ale lépe se mu mluví „po detviansky“. Pro redakční úpravu rozhovoru jsme volili překlad do hovorové češtiny.

Narodil jsem se 14. 1. 1959 v Detvě pod Poľanou, jak se říká tomuhle kraji. Jako kluk jsem kamarádil s „bílými“. Dříve to nebylo: „Ty jsi cigán!“ Normálně jsme vyrůstali všichni společně. Do základní školy jsem chodil v Detvě, absolvoval jsem – všechno v pořádku. Nastoupil jsem na střední odborné učiliště – soustružník-frézař. Bohužel jsem nedokončil, protože jsem se porval a zavřeli mě.

Kvůli čemu jste se porval?

To tu tak kdysi bývalo. V Detvě bývaly ohromné rvačky. Detva tím byla známá už od středověku. Věru, věru. Když Detvanec někam přišel, hned se ho ptali, jestli má v holince nůž. My už jsme s nožema bojovali. Ale války se vedly. Panelák proti paneláku, čtvrť proti čtvrti. Tam, kde jsou dneska zahrádky, byl kdysi vysetý hrách nebo mák a tam se pořádaly rvačky. Kde stojí hotel Detvan, byly močály a my kluci jsme si tam stavěli bunkry. Jedna parta se jmenovala „šestnáctka“ – podle paneláků, kterým se říká „šestnáctky“. Tahle čtvrť držela pohromadě. Další paneláky už se stavěly betonové, „betonová džungle“ – to byla další parta. Pak byla parta ze Staré Detvy. A když jsme šli na koupaliště do Staré Detvy, už byla rvačka:

„Sídlištěníci! Co tu děláte? Nemáte právo chodit na naše koupaliště!“

A my je zase hnali, když k nám přišli do kina. My měli kino, oni kino neměli. Ty rvačky, to už byla taková tradice.

Prosím vás, a Romové s gádži se nervali?

Ne. To tehdy nebylo.

To znamená, že na jedné straně bojovali Romové po boku s bílými a na druhé straně taky „bílí-černí“ společně?

Přesně tak. Přesně tak. Romové ze Staré Detvy byli v jedné partě s bílými a Romové ze sídliště taky tak.

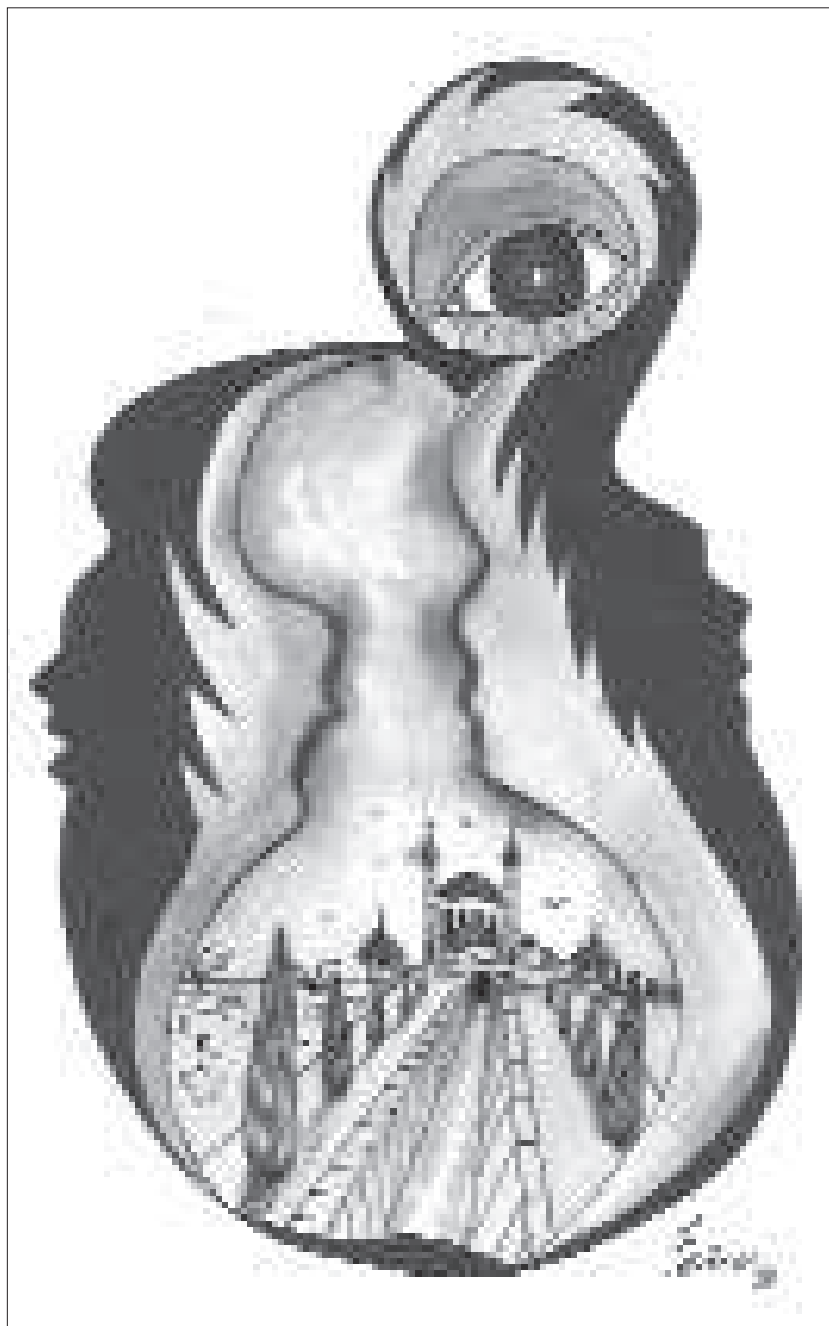
Když vás tedy tehdy zavřeli kvůli rvačce – to vás museli pozavírat víc, ne?

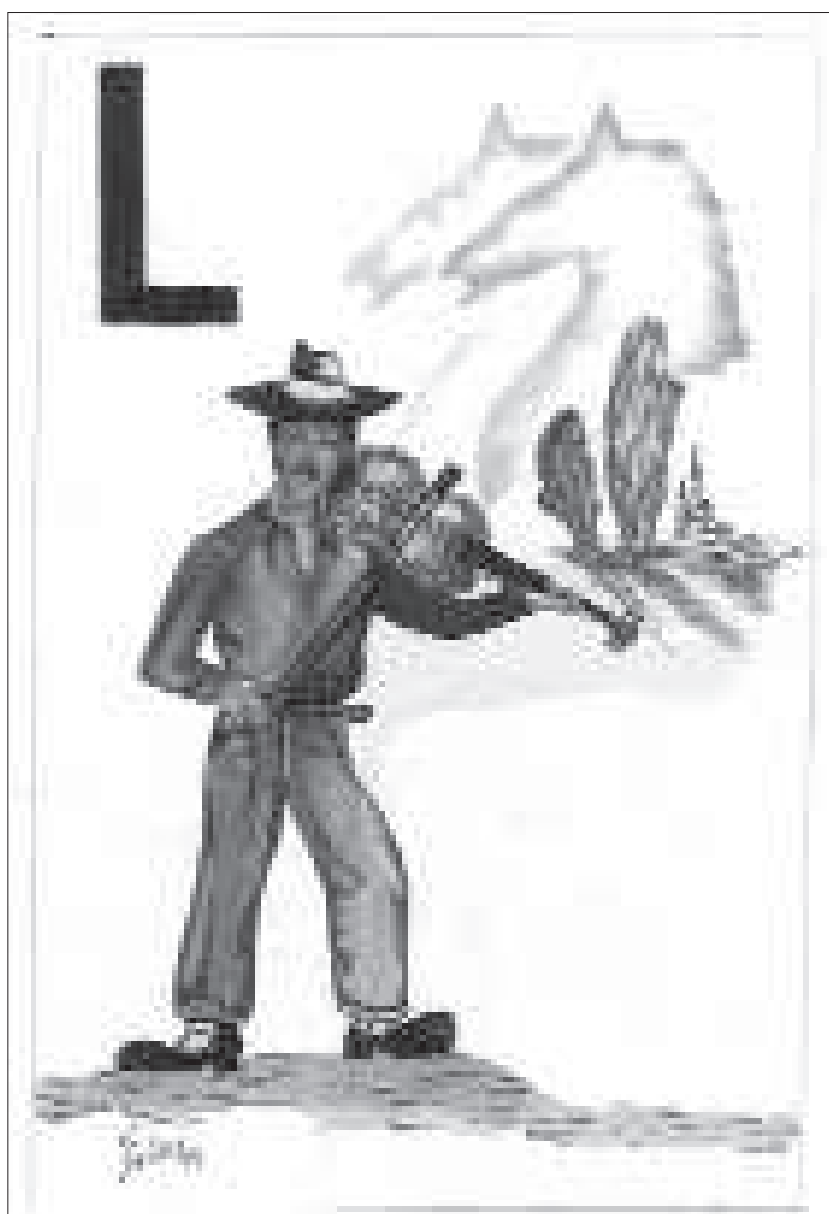
Ne. To bylo tak: V sedmdesátém šestém jsem nastoupil na střední odborné učiliště s maturitou. Chodil jsem tam asi rok a půl a pak se to stalo. Bylo to v dubnu, v dubnu se rukovalo. Oslavovali jsme, popíjeli v jedné restauraci dole na sídlišti – dnes už tam není. Tehdy to byla jedna z nejlepších restaurací. No a přišel tam nějaký chlap z lazů, nebo odkud byl, a otravoval jedno děvče. To děvče mělo tehdy kluka na vojně. Slušně mu řekla, aby jí dal pokoj. A já se jí zastal, povídám: „Kamaráde, neotravuj! Vidíš, že ti říká, že má kluka na vojně! Tak už jí dej pokoj!“ Ale on neznal naše zvyky, byl drzý a jednu mi vrazil. Já spadl z barové židle, vstal jsem a taky jsem mu jednu vrazil. No a špatně to skončilo. Rvačka. Nejhorší bylo, že ten člověk byl měsíc v nemocnici a pak umřel. Dostal jsem pět let za těžké ublížení na zdraví s následkem smrti. To bylo zlé.

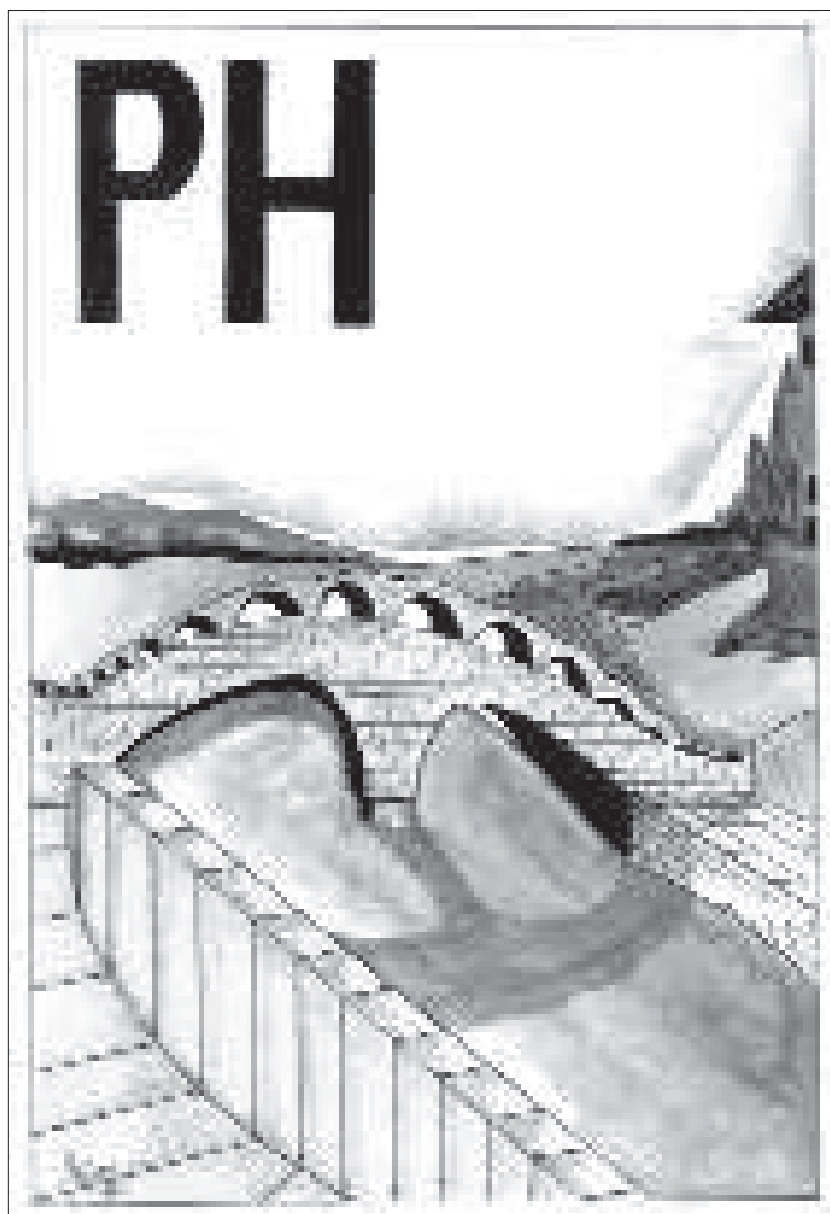
Jenomže já po pěti letech z basy nevyšel. V kriminále jsem poznal skutečnost. Na základní škole nás učili, že společnost je taková a taková, na učňáku nás učili, že nápravné zařízení je tu proto, aby člověku pomohlo, když se dostane na šikmou plochu... Jenomže v kriminále jsem poznal, že skutečnost je jiná. Že vás tu tlačej ještě do většího bahna. A já byl odmalička zvyklý jít hlavou proti zdi. A tak jsem vyšel až po devíti letech. Když jsem se dostal do basy, bylo mi necelých osmnáct. Mladistvý. Nejdříve jsem byl v Sučanech. Tam jsem měl problémy s bachařem. Dostal to ode mě. Měl jsem soud, přeřadili mě do druhé nápravné skupiny do Ilavy. Tam jsem si taky nerozuměl s jedním bachařem, taky jsem ho zbil. Přeřadili mě do třetí nápravné skupiny do Leopoldova. No a odtamtud už jsem měl výstup.

Pamatuju se, že jste mi v devadesátém roce, když jsme se poprvé setkali, vyprávěl, jak jste se v base naučil malovat tím, že jste obkresloval fotku svého děvčete. Jak to přesně bylo?

Když mě zavřeli, chodil jsem s jedním děvčetem. Pocházela z jedné vesnice od nás, z Klokoče. Jmenovala se Anna Konopková. Byla to strašně krásná holka. Bílá, ne Cikánka. Měla krásné dlouhé vlasy a celých pět let za mnou chodila. Poctivě za mnou jezdila do kriminálu. Měl jsem její fotku a já tu fotku obmalovával a obmalovával, dokud jsem ji neobmaloval tak, jak ta holka skutečně vypadala.

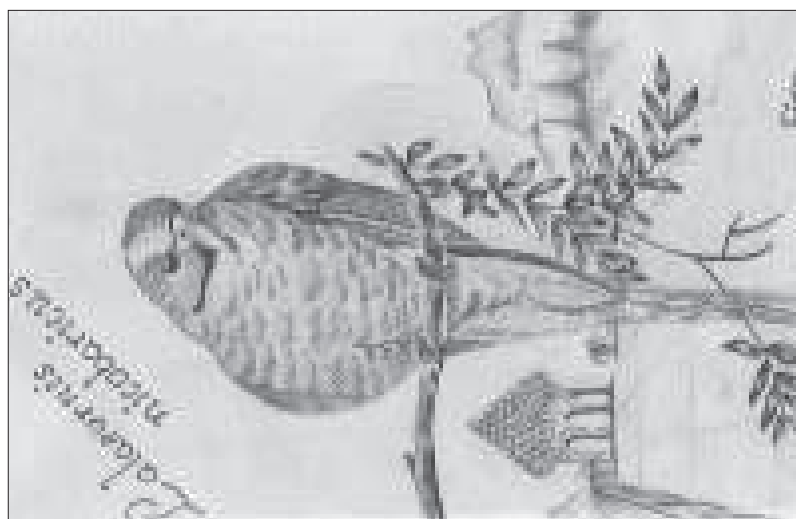

Co tomu říkala, když viděla, jak jste ji namaloval?

Ona ten obrázek má dodnes. Udělal jsem ho takový skládací, jako jsou skládací pohlednice. Na jedné straně byla nalepená její fotka a na druhé straně ten obrázek. To všechno bylo zaretušované lakem.

Ještě někdy se vídáte?

Teď už ne. Ona se vdala. Já jí napsal, že se z kriminálu tak hned nedostanu... Já měl pořád průsery s bachařema! Když za mnou přišel bachař a slušně mi řekl: „Oláh, udělejte tohle a tohle,“ – já šel a udělal jsem to. Ale když přišel nějaký blbec, kterej si doma nevěděl rady se ženou a vylejval si zlost na mně, kopnul do kbelíku a zařval na mě: „Tohle uděláte!“ – tak jsem prostě řekl: „Ne!“ – a neudělal jsem to.

To všechno byste měl napsat.

Já to měl všechno napsané, měl jsem to napsané! Jenomže bratři mi to zničili, když jsem seděl za tu Zuzu Šindelovou. To byla Slovenka. Gádžovka. Dokud nebyla ve styku se svou matkou, bylo všechno v pořádku. Jedli jsme z jedné mísy. A po šesti letech jsem to byl vlastně já, kdo jí řekl: „Hele, seber děti, jeď do Žiliny a ukaž je matce. Je to přece tvá matka!“ Ona poslala dětem balíček a já blbec povídám, ať za ní jede a ukáže jí děti. Její matka je do té doby viděla jen na fotkách. No a když se odtamtud žena vrátila – konec! Už jsem pro ni byl cigán. Už byla válka... Udalá mě, že jsem ji znásilnil. Dostal jsem pět let – a třicet měsíců mi trvalo, než jsem se z toho vymotal. Protože to nebyla pravda. Třicet měsíců než jsem si vydobyl právo a než mě propustili.

Můžu se vás zeptat: Měl jste někdy problémy v kriminále s tím, že jste Rom?

Ne, nikdy. Odmalička ne. Ani jeden z detvanských Romů tu s tím neměl problémy.

Na vás ovšem není na první pohled vidět, že jste Rom. No – je a není. Jsou oba vaši rodiče Romové?
Otec je Rom a maminka je taky Romka. Jenomže už je křížená, protože měla otce Rusa. Byl to nějaký důstojník, vysoká šarže.

Jak k němu maminčina maminka přišla?

To nevím, asi za války. Já ho neznal. Babička si potom vzala Slováka. Matka by měla teď po svém otci něco dědit, naše kmotra jí to všechno vybavuje, byla i v Rusku. Protože on, děda, byl z nějakého starého ruského rodu, nějaký šlechtický původ nebo co.

①

Septembra 29

1944

1944

Pan Hübner.

Detva.

Sedem vás zdravím a ďakujem za list,
čo sa týka tých faktov tak sme rozhodli
nie. Pôjde sa ako sa má, smie
že, alebo nie. To čo tu robíte, to
nie je nové, ale je robotou a sú peňaže
a tak sa nemá. Pôjde sa o nové
to je rozhodnutie, nemohol som tento mesiac
zaplatiť byt ani elektriku, byt + elektrika
ale bolo ma stojí mesiac 3 600 sk, elektrika
má priťm na 4 roka 3 420 sk. Čakám na
čaká ať ma vyjde a prídem, avšak čo
bude ďalej ak to pôjde takto prídem o byt
budem bezdomovec. Dávam vedieť a dávam
k svojim rodičom aby pomohli.
Sedem tu sám + byt a nedokážem
sa smieť rozhodnúť na to všetko.
Táto peňaž a všetko je tu drahé, aj
maliary budú sú s tým, všetko
je tu veľmi drahé a smieť na ulicu.
Pripínate mi, so smieť som sa rozhodol, za
komunistov bolo ale, so bolo všetkým ľuďom ako
dnes. Tento svet je iba pre koho a smieť
kto ať sa učí.

②

určíte sa budú naťahovať, určíte
skladajte správi čo sa deje na
rozhodnom slovese a Romskej, určíte
čo majú byť ľudia robiť keď nemajú
robotu a to by sa mali starať.

Rozmýšľam čo aj bratia a všetkých
dobrých ľudí. (Vedú sa u nás spraviť občianske
prechodové ilustrácie?)
Milena došla.

Ján Šír.

78. Keďže ani čím natáčať farby sú to
túž druhe, nášiel som domov staré autentické
zastelky, bolo by dobré ak to pôjde do káče
aby pomôcť ešte viac.

Vlastne nemám si sa budú práčiť atď tým
tým, teda farby sú tie isté, celá práca
potom nemám žiadnu pomoc aby som to
poslal naraz je to ľahké a dobré.
Ešte nájsť navrhovateľov. Označte sa.

Takže z matčiny strany máte nejspíš trochu modré krve. A po otcí?

Otec byl odjakživa dělník. Dělal všechno možné, co se dalo. Dělal na montážích, stavěl Vítkovice. Matka mi vyprávěla, že jsme žili v Ostravě v době, kdy otec dělal ve Vítkovicích. To jsem byl malý. Tam se narodil bráška, Tibor. A potom jsme se vrátili do Detvy. To jsme ještě bydleli v cikánské osadě. Kdysi se jmenovala Kamenná-Pastovník. Tam byla krásná příroda, u lesa jsme měli domečky, babička – tatínkova maminka – tam měla domeček. Krásný zděný domeček na perfektním místě. Tam to bylo nádherné! Romové se scházeli v noci venku u ohně, zpívalo se, hrálo se na kytaru. Fotbal jsme tam hráli, na trávníku jsme si udělali hřiště. Hráli jsme proti „sídlišť“, proti „stožkárům“.

Stožkárům? Kdo byli stožkáři?

To byli kluci z vesnice, která se jmenuje Stožek. Nádherně tam bylo, perfektně...

Z té osady tedy pocházel váš tatínek a jeho rodiče. Co dělal váš dědeček z tatínkovy strany?

Jaj! Otcův otec byl jeden z nejlepších hudebníků tady v Detvě! Houslista, primáš. V prvním slovenském filmu, který se tu natáčel, tak tam on hrál. Už nemám ani jeho fotku, ale v Domě kultury jsou někde časopisy a brožurky o místních romských hudebnících. Tam je na fotkách i Ján Oláh-Ciblík. To byl děda. Tady byli všichni Ciblíkovci, a tak si potom můj otec změnil jméno na Oláh, aby nebyly problémy na úřadech.

A kde vy jste přišel k tomu „Širo“?

To mám po otcí. Otec hrál fotbal za Detvu. Nejdříve mu přezdívali „Létající Holanďan“. No, a potom mu někdo dal přezdívku „Širo“, protože nosil široký trenky až po kolena. Já to jméno pak dostal po něm. Já jsem taky hrál za Detvu, byl jsem dokonce v československém výběru za dorosteneckou ligu. Byli jsme tam dva Cikáni z Detvy: Palo Klinec a já. Klincovci jsou z Dúbrav, Očové, Hrochotě – tam všude jsou Klincovci, Oláhovci, Ciblíkovci, Berkovci. Všechno to je propletené, rozvětvené příbuzenstvo.

My jsme před několika lety natáčeli rozhovor s panem Jánem Klicem z Dúbrav. Tam za války povraždili asi dvanáct Romů za to, že spolupracovali s partyzány. Panu Klincovi zabili tatínka. Vy jste se sice narodil až po válce, ale nevíte, co se tady dělo? Nemluvílo se o tom u vás v rodině?

Vyprávělo se, vyprávělo. Babička nám o tom povídala. Jenomže tady měli Romové mezi bílými vždycky dobrou pozici, a tak hodně bílých Cikánům pomáhalo. Schovávali je před Němcema. Ale i v Detvě byli Romové postřílení. I tady mají pamětní tabuli, v Dúbravách i v Detvě. To byli ti, co už se nestihli schovat.

*Jak dlouho jste se svou paní spolu?
Seznámili jste se tady?*

No tak naposledy jsem měl problémy s tou Zuzou Šindelovou. S tou mám dvě děti. Z toho jsem se vymotal v devadesátém šestém roce. Teda pustili mě z kriminálu. Odešel jsem pryč z Detvy, protože ona tady v té době ještě bydlela. Báł jsem se, že bych zase proved nějakou hloupost, kdybych ji potkal. Nechtěl jsem ji prostě vidět. A tak jsem odjel do Karlových Varů. Tam jsem byl dost dlouho. Dělal jsem v Německu,

v Landshotu – to je kousek od Karlových Varů, hned u hranic. Maloval jsem dětské pokoje. Bydlel jsem totiž u sestřenice, která žije s Němcem. Vymaloval jsem jim dětský pokoj, všelijaké obrázky na stěny a Helmut, ten Němec, přišel, viděl to a hned: „Jano, hajdy!“ – abych šel vymalovat dětský pokoj pro děti jeho sestry. Pak to viděla Helmutova maminka, ta to řekla dalším Němcům – a já měl pořád co dělat. Vymaloval jsem tam celou ulici. No, a potom jsem se vrátil domů, do Detvy.

To už tu ta Zuza Šindelová nebyla?

Ne, odstěhovala se odsud. Byl jsem sám. Bydlel jsem nějakou dobu u matky, pak jsem si pronajal garsonku od jedné kamarádky, pak jsem dělal chvíli u nějakého inženýra v Povážské Bystrici. Tam jsem se poznal s jednou Ruskou. Pak zase Karlovy Vary, pak jsem byl s tou Ruskou i v Moskvě. No, ale vrátil jsem se a poznal jsem svou ženu. No a máme dvě děti, holčičce jsou tři roky a klukovi čtyři.

A teď trochu od osobních věcí k vaší výtvarné práci: Na čem teď pracujete?

Teď zrovna nic zvláštního nedělám. Když za mnou někdo přijde: „Namaluj mi něco do bytu!“ – tak to pro něj udělám, ale na plátno nebo tak – to ne. Nebo když mi někdo pošle nějaký text, tak si to prostuduju a udělám k tomu ilustrace. Něco ode mě koupilo Muzeum romské kultury z Brna.

Vy ale, pokud vím, vedete také výtvarný kroužek, ne?

Jsem předseda Kulturního střediska Romů v Detvě. Tady jsou vynikající romští výtvarníci: Dušan Oláh je vynikající, Ján Berky je taky známý. Dušan dělá oleje, všechno možné dělá, vystavuje. Teď nás také požádalo muzeum v Martině o nějaké práce, protože také chtějí mít něco od romských výtvarníků.

Tady rozhovor končí. Pan Ján Oláh nám ukazuje dva tři vlastní obrázky, které má pověšené na stěně, a pak své zápisky z vězení.

Zdá se, že je nejvyšší čas, aby Muzea romské kultury díla od romských výtvarníků uchovávala. O to, co pan Oláh pro někoho z kamarádství namaluje, se už dál nestará. Co například obrázky na stěnách dětských pokojů v Landshofu? To prý už je dávno! Nejspíš se to přemalovalo – byt se přece musí malovat často – zejména když je to pokoj pro děti.

*Nejlépe se uchovály ilustrace k romským textům. Ještě v nápravném nařízení ilustroval Ján Oláh-Širo hádankové karty k písmenům romské abecedy **Romane karti garude lavenca**.*

Vydala je tehdejší Nadace Romano džaniben v Praze (1996 – na kartách není rok uveden).

*Pěti jemnými symbolickými kresbami vyzdobil Ján Oláh dvojjazyčnou sbírku povídek Agnėsy Horvátové, kterou pod názvem **Pal e bari Rama the aver paramisa** vydalo v roce 2002 nakladatelství Signeta (Praha). Kromě reprodukcí z výtvarné práce Jána Oláha-Šira vybíráme i několik myšlenek a veršů, které si zapisoval ve vězení. Slovenské verše uvádíme v českém překladu, romské verše také v originále.*

4. 11. 1992, Leopoldov

Neštěstím člověka je jeho hloupost, která začíná představou o vlastní chytrosti a domněnkou, že je nadřazen všem věcem a tvorům tohoto světa.

Člověk je tak složitý a přitom nedohotovený. Chtěl by ovládnout život, vývoj, růst, Zemi i vesmír – a přitom nedovede ovládnout ani sám sebe.

11. 5. 1993, Leopoldov

Smyslem mého života bylo hledání, hledání sebe sama, hledání smyslu žití, hledání Boha a lásky ve svém nitru i lásky v jiných lidech. To, čemu jsem připisoval smysl života, mě nejvíc zklamalo, ač jsem to miloval tak, že se mi zatemnily smysly a – nehlédě na následky – žil jsem hrozným životem člověka, který miluje a není milován. Úvahy současných dní mě nutí na všechno tohle zapomenout, poznat vůli Boží, pochopit Jeho vůli v sobě a naučit se odpouštět. Odpouštět a dávat má větší cenu než přijímat. Prosím Boha o dobrou vůli vůči tobě, Zuzano. Možná, že mě jednou pochopíš.

Chci žít navěky!

Klikaté cesty světem,
světem a životem.

Kdo pozná?

Kdo ví?

Kdo miluje?

Kdo odpouští?

Kdo byl člověkem?

Kdo poznal, že chybil,
ten ví,
že Ježíšova láska odpouští.

I já jsem chybil,
klamal jsem sám sebe,
ale On mi pomohl
poznat a pochopit,
že jsem, co jsem,
že žiju a že chci žít
svůj život navěky.

Zavřené oči

Dívám se na rozbořený svět,
na lidi zkažené,
rozhlížím se
a vidím zkaženost i v sobě,
protože jsem součástí tohoto světa,
světa zla, nenávisti...

Chci křičet,
volat o pomoc tebe, Jehovo:
Pomoz lidstvu dostat se
z pazourů satana!

Ať skončí nesmyslné války!
Ať není hlad!
Ať děti na celém světě
se můžou radovat!

Ne, to není v silách lidstva,
jsme slabí, zkažení,
tak snadno ovlivnitelní.
Člověk zapomněl
na cit a na lásku.

Věřím Ti, Jehovo,
modlím se večer co večer,
zadrž lidi,
co chtějí zničit tuto planetu
i sami sebe!
Zadrž je a odpusť jim.

Žít nový život

Žít nový život
s každým novým ránem,
při probuzení pocítit,
jak je to krásné,
že jsem se narodil.

Čhavo

Šukar hin sar lulud'i
paš o tosaruno svito.
U nane mro.

Dikhav les
taj naštik dochudav,
sar čiriklo denašel dur te dur.
Rodav les, kamav les
sar miro dživipen.

So ajso čhavo hin,
kana čak andi bertena som?

Či mukena man,
kaj te astrav les
ande mre vasta čorore?
Mek akharav les
ande miro jilo romano?

Romaňi čhib mekšukareder.
Som čhavo romano -
taj baro čhavoro.

Romský chlapec

*Je krásný jako kvítek
za ranního svitu.
A není můj.*

*Vidím ho
a nemůžu ho chytit,
jak ptáček letí dál a dál.
Hledám ho, miluju ho
jako vlastní život.*

*Co zmůže takový chlapec,
když sedím ve vězení?*

*Nechají mě
ho chytit
do mých ubohých rukou?
Nechají mě ho pozvat
do mého romského srdce?*

*Ten romský jazyk, ten je nejkrásnější.
Jsem romský chlapec -
a velké dítě.*

Foto v rodině Jána Oláha pořídil v roce 2003 Antonín Hübschmann